

dyrkning, fordi verdenskrigen gør det vanskeligt at opretholde importen af ca. 800.000 kg årlig (35). Ved krigens slutning bruger landet for ca. 1/2 million kroner pil og pilevarer, hvoraf næppe mere end halvdelen er hjemmeavlet. Det skønnes, at brakkignende jord opdyrket med pil kan give 5.–10.000 kg pr. hektar, god egnet jord indtil 22.000 kg (36).

Omkring 1930 indføres for ca. 2 mill. kr. pil til bånd om smørdritler og cementtønder; Aalborg amts landboforening starter et forsøgsarbejde med rationel avl af båndpil (37), 1931 omfatter forsøgene 2 ha, den første høst vinteren 1934 giver 268 hkg grønne stokke pr. ha (38); 1934 er arealet med båndpil og kurvepil henholdsvis 130 og 30 ha.

Dansk Piledyrkerforening blev stiftet juli 1929 og koncentrerede sig om produktionen af 2-årig båndpil til smørdritler, forbruget heraf var (1939) ca. 1800 tons (1 mill. kr.), svarende til ca. 1600 ha beplantet areal og 6000 t uafbarket (grøn) råvare. 1945 var arealet ca. 200 ha, bruttoudbyttet 4.–5.000 kr./ha – 1947 godt 300 ha plus 400 ha tilhørende ikke-medlemmer; 1942–45 blev 1-årig kurvepil anvendt af Dansk Salix Industri i Nærum; sml. s. 58 (39).

LITERATUR: (1) jf. 296 43,1927,311–13,319–21; (2) 159 1932, 99f; 1008 14,1923,74; 296 30,1914,186; (3) 567 162; (4) 75 3,77,589 og 806e 276,289; 884 1890,117; (5) 819 470; (6) 75 1,442 og 2,306, 4,145, 159,195; (7) 764 1,8; (8) 146 2,322f; (9) 263 1927, 101f; 1009 15,1926,54; (10) 880 1810,75,86 og 1811, 51; 806k 202; (11) 339 124; 739 1,419f; (12) 546 26,1938,1–17; 57b 2,1806,676f, 729f; (13) 764 1,8; (14) 57b 2,1806,678f; (15) 806k 202,227f; (16) 995 14; (17) 567 237f; (18) J.C.Urnes saml. på Det kgl. Bibl., 252f; (19) 919 5.3 1876,470; (20) 512 1900, 374f; (21) 653 1,802,231ff,361ff; (22) 884 1927, 199; (22a) 779 4, 282; (23) 969 17; 194 3,1790,205; 739 1,1796,414; (24) 969f 94,97; (25) 92 32,1949,53; (26) 739 1,411,415,417,421; (27) 873 131f; (28) 451; 667 8,1805,345–54; 485 1816,71ff; N.C. Rom, Vejledn.

Almanakbillede af Skytten, i hvis tegn det er tid at styne pilene. Bonde- Practica, 1744.

i Piledyrkn. 1874; Månedsskr.f.techn. Medd. 12, 1877,1–20; 512 1881,521–24 og 1882 nr. 19ff; N.P. Jensen, Rationel Piledyrkn. 1906; 296 30,1914,186–88; 183 1,1919,396–403; 44 1942 179–86; Hans R. Hansen, Pilekultur 1944; 430b; 508 1949,175–79; (29) 194 1851,15; (30) 939 1876 2,458; (31) 332c 107; (32) 512 1882, 431 og 1899,88; (33) 175 32,1947,163; (34) 921 12,1900,56,59; (35) 916 1917,524–26; (36) 183 1,1919,397; (37) 991 49,1930,130; (38) 296 52, 1935,250; (39) 175 26,1941,129ff og 32,1947,160ff; 790 3,1943,488–90; 116 20/3 1944; 1005 4/2 1945.

REGLER FOR PLANTNING OG BESKÆRING;

FLETTEDE HEGN

Man skal plante pil i midten af april (1). Pile-grene stukket i jorden langfredag vil altid gro (Lolland, Falster; 2). Sættepile skal plantes i samme stilling som de før groede, dvs. med den grønne barkside mod syd (3). Klog mand på V.Lolland sagde: gro så, både ned og op, og voks dig stærk i rod og top! (4).

Pile stynes i midten af april (1632; 1) og helst på langfredag (Lolland; 2). Det hedder også at stævne (1648ff; 5), stive Fyn, ØJylland, sty, stydte, styde Falster (6), støffe Møn, tryne SSSjælland, kappe Lolland (4): på Fyn betyder snøje at hugge alle sidegrene af større grene, stive at fjerne grenene i en bestemt højde, så der dannes en hovedpil (7).

For at mange kviste hurtigt kan gro frem til ny styning, skal arbejdet gøres i månens ny, andre mener: i næ (Lolland, SSSjælland, Møn; 8), i lunt vejr ved nymåne, »så gror de opad« (før 1700; 9); bliver træerne beskåret i tiltagende måne, vil de rådne (1876; 10), stynet i næ kan de ikke sætte nye skud (11) og bliver purrede i toppen, men i ny får de lange rette grene (Stevns; 12). Om foråret skal pilene så vidt muligt stynes ved nymåne, men risgærderne flettes i næ, så holder de længere uden at rådne (Lolland; 2). En bonde i Horslunde sagde: når Skytten skyder, er der godt pilestyn. I de gamle almanakker stod himmeltegn Skytten med buen ud for nogle vinter- og forårsdata og viste, hvornår man burde styne pile (4).

Pile- og poppelhegnene kan beskæres og give gærdsel cirka hvert fjerde (Præstø amt), 5.–6. (Lolland) eller 6.–8. år (Odense amt; 13); der flettes årligt 600–700 alen nyt hegn og de gamle køres hjem som brændsel; »lollikerne havde i de tider stor øvelse i både at flette gærdet smukt og gøre arbejdet hurtigt, risgærder andre steder er det rene makværk mod de lollandske« (4). Hist og her skåner man en lang gren, et sådant lyntræ skal kunne »trække« lyn fra bygningerne

Getsemane Have omgivet af pilegårde. Kalkmaleri i Vigersted kirke, Sorø amt. Foto: Nationalmuseet.

(ØSjælland o. 1870; 14), sml. s. 52f. Det er pigernes arbejde at slæbe grenene sammen, lægge de nederste lag på nye gærder og binde de gamle i knipper (Falster; 15).

Et flettet risgærde ses på kalkmaleri fra o. 1450 i Vigersted kirke, Sorø amt. – Til flettede hegn om marker, tofter og haver, som strømbARRIERER, slikgærder, vanddæmninger anbefales i 1700-t bl.a. »lavendelpil« (Salix viminalis, båndpil), glanspil (Salix cuspidata), seljepil og hvidpil; ægyptisk pil (Salix aegyptica) giver smukke levende flettehegn (16).

Risgærder kendes kun fra øerne. På Lolland hedder de *vindegærder*, pilerisene kan som regel vindes (flettes) omkring tre nedrammede stænger, de tyndeste fornedet og tykkere opefter, de øverst bliver »lukket af« med en gren så tyk, at det ofte kræver flere mænds forenede kræfter

at bøje den om gærdestaverne (17). De gamle stave bruges siden som køkkenbrændsel (18), til bageovnen eller når man tørrer pærer og blomster (19). – En dygtig mand kan daglig sætte 40 meter risgærde (20).

Et flettet hegn af pil eller hassel holder cirka fem år (Falster; 3). »Et menneske kan leve tre hestes alder, en hest tre hundes alder, en hund tre pilegærders alder, og et pilegærde stå tre år« (Stevns; 12). Ved hegnssynet skal hegnet være så tæt og godt vedligeholdt, at man fra tre skridts afstand ikke kan slynge en træsko gennem det (SFyn o. 1850; 21).

LITTERATUR: (1) 1004 1632,25,29; (2) 161 1906/23:701,717,743; 549 158; 310 1857 2,111; 488f 4,157; (3) 57b 2,1806, 679,791–94; (4) 549 29,80–82; (5) 697 128; (6) 308b 44,269; 865 70; (7) 934 882(1927);

Militære skanser udført i fletværk af pil. Tegning fra Dybbøl skanse af Bernhard Olsen. Illustreret Tidende 27-3-1864.

sml. 308b 269; (8) 549 81f; 1009 7,1918,25; 161 1906/23:624,613; (9) 178 1935,48; (10) 919 5.3 469; (11) 830 8,1887,43; (12) 699b 84f; (13) 384 275; (14) 1009 ny rk. 2,1943-46,289f; (15) 865 70; (16) 696 363f; 194 3,1790,203,205; (17) 57b 2,1806,675-79; 308b 236f; 806k 211,218f; 631 7/2 1953; 546 1921, 44-48; 57 1,1803,320f(Sjæll.); 875 1920, 6-8 og 278 1929, 81-84; (18) 146 5,1761,366; (19) 631 7/2 1953 (Loll.); 488g 3,23; (20) 806k 205; (21) 806e 308; 278 1928,155-57.

ANVENDELSE AF GRENE OG RØDDER TIL FLETTARBEJDER

En flettet vidjekurv ses på kalkmaleri fra o. 1400 i Tirsted kirke, Maribo amt. – I december flettes af vidjer vogn-, brød- og bærekurve (1632; 1). Hvidpil giver gode kurvevidjer, karbånd, gærde- og humlestager (1794; 2), denne art og dens varieteter anvendes stadig til kurvefletning (3), i øvrigt er benyttet lange seje skud af grå-, selje-, bånd-, mandel-, glans-, purpur-, rødpil og guldpil (4). Båndpil dyrkes til kurve, fuglebure m.m., rødpil er bedst til kurve og bikuber (1796; 5) og bliver foretrukket til tørve- og avnekurve, som skelet i halmkurve og bikuber (6). Af pil laver man høkurve (7), halm- og kartoffelkurve (8), skinner af sejpil giver silde-

kurve med hank af pilegren og bøgeplade som bund (NFalster; 9), af krybende pil flettes kurve til at bære fisk og fiskeredskaber hjem i (Harbøre; 10) samt sykurve (11); kvindernes *kappekurv* af mørke vidjer består af to halvkugler til at klappe sammen og er forsynet med hanke til armen (NFyn; 12). Børnene i Vestervig skole lærer kurvefletning (13). Mange jyske husmænd har god fortjeneste af at flette bagsmække (*bagkurve*) af hvide (afbarkede) kviste til bønderne (14). I egne med mange pilehegn v.f. Århus bliver som hjemmeindustri af pilegrene og halm fabrikeret kurve o.lign. til udendørs brug (15). Stole, flettede småborde til blomster o.a. er hovedsagelig af pil (16). Det foreslås 1893 at plante pil på jernbanedæmningerne til kurvebinding (17).

Skuddene bliver skåret af tidligt om foråret og med rodenderne stillet i sand, til barken kan stryges af med en særlig jern- eller træklemme (18); mange landsbykurvemagere koger grenene i en stor gryde, hvorefter barken let lader sig trække af. Til særligt smukke kurve bliver nogle grene farvet røde, brune osv., disse kurve står gerne til pynt eller tjener som sykurve og gemmesteder for kvindernes ting (VJylland; 19). Skal vidjerne flækkes til skinner f.eks. til løb-binding, benytter man et specielt redskab – pilkløver eller kløvepind – med 2-4 skær, der træk-

Pileflettet åleruse. Udsnit af maleri af I. Fridländer, 1856.

Fiskekurve af pil. Udsnit af maleri af Carl Bloch: »En stranding på Vestkysten«. Den Hirschsprungske Samling.

kes gennem kvisten (Thy; 20). Beholder grenene deres brune eller gullige bark, får de halmflettede kurve et smukt farvespil (Jylland; 21).

Under krigen med England 1807–14, hvor manglen på fyrretræ efterhånden gør sig stærkt gældende, bliver det ved kgl. forordning 17/4 1809 tilladt at begrave i ligkister af vidjer eller strå indsmurt med beg og tjære – »en vigtig besparelseskilde i vore tider« (1810); ældre folk bør nævne, at de vil begraves i en sådan kiste; de militære korps i hovedstaden bestiller flettede kister, som koster 3 rigsdalere og 3 mark, smukkere indtil 9 rigsdalere (en trækiste koster 14–16 rgd.) (22).

Som i jernalderen (s. 50) bliver døre i udhuse dannet af kløvede, flettede vidjer og halm (SVJylland; 23), i MSjælland kan brændeboden med flækket brænde ved husgavlen være af pilefletning (24). I bageovnen bliver frugt tørret på »hække« = trærammer med bund af flettede

vidjer (Falster; 25). Sigtesold til korn og ærter er flettet af tynde, flækkede vidjer (Jylland, Bornholm; 26).

Ertebøllekulturens ålekube (-ruse) s. 50 bliver benyttet lige til nutiden, således i NØSjælland (27), på Omø og Agersø (28), på Tåsinge til rejefangst (29); den er flettet af enårige kviste skåret efter jul, da de skal have frost (30).

Man valker (gnider) linned, strømper o.a. uldtøj med pilekviste (SThy; 31); en træramme med indflettede, afbarkede grene kaldes *valkehæk* eller *valketrappe* (ØSjælland; 32). – I Vendsyssel går nogle med en flettet *vidjehat* (33). – Småpiger ved Jyllands vestkyst fletter små sykurve, dukkevogne og -senge af krybende pils meget lange og tynde ris (10).

De lange, tynde og seje gråpilerødder (»bakketov«) flækkes og anvendes til syning af tørve- og stoppekurve, bikuber af halm, skæppemål, målkår til bærplukning i klitterne og når man

henter gryn fra loftet, endvidere kornsold og små beholdere *kokker* fletter af afbarket *bakketov* (sml. marehalm bd. 1) (Thy, Læsø; 34).

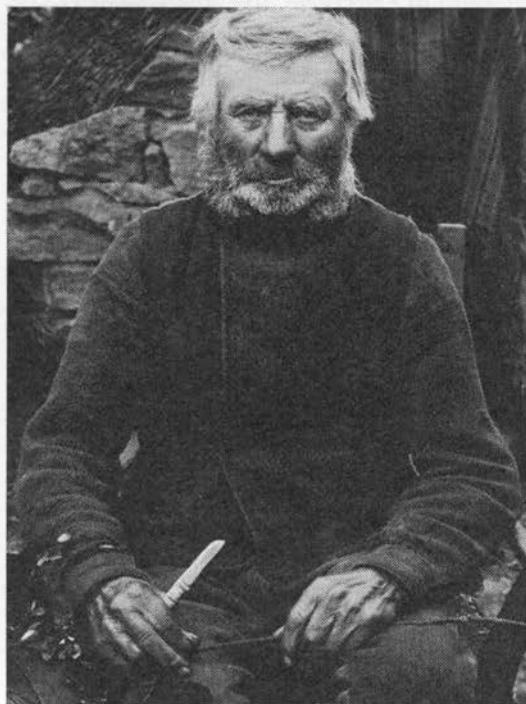
Efter 1900 er uafbarket grøn bånd- eller kurvepil anvendt til brændsels-, roe- og kartoffelkurve, emballagefletning f.eks. om syreflasker, under 2. verdenskrig også til stoppe-, ægge-, købmands-, cykel-, papir-, fiske-, dækketøjs-, hundekurve, afbarket til kurvemøbler (stole, borde), som skistave og erstatning for spanskrør, f.eks. trenser i skistave, barkstrimler til flettede tæpper (35).

LITTERATUR: (1) 1004 80; (2) 969f 111; jf. 398 1806,877; (3) 950 141; (4) 194 3,1790,205; 739 1,1796,403,406f,414,417,419f; 398 1806,863f; (5) 739 1,411,421; (6) 332c 109; 1012 1930,93(o.1860); (7) 699b 84; (8) 449 1937,17f; (9) 546 30,1942,57; (10) 903 135; (11) 228e 3,701 („sykop“, Horsenseggen); 760 136; 449 1937,17f; (12) 760 631; (13) 201 463; (14) 488g 3,8; 1014 2,1909,98 (o. 1800); (15) 854 6,1938,111; (16) 512 4,1871,185; (17) 296 9,122f; (18) 969g 11-14; 332c 109; (19) 342 8,1914,85f, 101 (o. 1850); (20) 634 18496; (21) 854 4,1936,66f,

Gårdspladsen fejes med pilekost. Maleri af H. A. Brendekilde, 1891.

Ole Nielsen Mønsted skærer pil til fletning. Foto: Dansk Folkemindesamling.

73; (22) Politivennen nr. 608, 1809; 880 1810,23,28, 31,76,119,147; (23) 232 468; (24) 418 26; (25) 865 54; (26) 228e 3,262f; 449 1937,17f; (27) 254 1952, 91ff jf. 183 1,1919,397; (28) 292 232; (29) 339 181; (30) 1005b 16/4 1961; (31) 379 1963,185; (32) 1009 ny rk. 2, 1943-46, 292; 1012 1930,93 (o. 1860); (33) 228e 3,1048; (34) 379 1955,323; 634 17923 (o. 1900); 854 4,1936,67f; (35) 430b; 950 140.

ANDEN ANVENDELSE AF VED, GRENE OG BARK, FRØULDEN

»Nytten af piletræet er så mangfoldig, at det næsten ikke kan undværes i landhusholdningen« (1761; 1). Veddet er »ganske sejt og besværligt at sønderbryde, så det ikke brister af nogen byrde, hvorfor også instrumenter og redskaber til at opløfte mægtig tunge byrder med bliver gjort deraf«, det er til »bondens største gavn« (1648; 2).

Mindre pilegrene bliver bundet til grovere stald- og lokoste (Jylland, Falster, Lolland; 3), på Fyn er purpurpil bedst (4), på SFalster fejer man asken ud af bageovnen med en pileriskost (5). – Om kosteris og lyngkoste snører man tynde, evt. flækkede pilekviste (6) eller uafbar-

kede rødder af gråpil (»bakketov«) (VHannerred; 7).

»Har bønderne på en del steder ikke andre træer i deres kálhave, så har de dog pile ... for at have båndstager af dem til deres kar, spande og tønder« (1774; 8). Til bånd om kar, spande, ankere, mælkebøtter etc. er benyttet grene af bl.a. bånd-, hvid-, lavendel-, glans-, mandelpil (9) og »sejpil« (10). Gul pil giver meget lange og stærke tøndebånd (11); pilekultur til drittelbånd er omtalt s. 53f. – På Færøerne lægges grenene om ankere og små kar (12).

Tynde, ofte flækkede pilegrene danner fletværket i lerklinede vægge (13). – Den kartede uld færdig til spinning ligger i en aflang »uldhæk« af vidjer (Falster; 14).

I mangel af blåraffald og kreaturhår fletter man kotøjr af kvistene; bidslet ved køernes klavebånd er som regel også af vidjer (Århuseggen; 15), ligeså det åg (øν) på får, svin og gæs, der hindrer dem i at løbe for hurtigt (Fyn o. 1860; 16). Bøjlen om den tøjrede hests ene ben og om staldkøers og fårenes hals er gerne af sejpilens nederste krogede grene (Falster; 17). – Tykkere grene tjener som lette hamler og *skankløver* i svære ploves forspand (18); på plogen sidder *bømkister* (lænker og ringe) af vidjer eller snoede rønnekviste (Jellingeggen; 19).

Sejpilens viklet sammen med tråd giver underlag for gravkranse (Tåsinge, Sønderjylland; 20). Urterødder bindes i bundter med vidjekviste (Øjylland; 21); nu anvendes de bl.a. til sammensnøring af colli fra planteskoler.

Pilen giver pinde til hestehårssnarer for brok-fugle (1762; 22), herfra hentes ærteris og kviste til at afmærke sten, plogen stødte på for senere opgravning. – Der er vidjekviste i St. Hans aftens brændende halmhjul (Holbækggen o. 1830; 23).

Lange rette kviste afskåret med en særlig *pilkniv* (24) benyttes som tækkekæppe (25); over kæppene syes halmen fast med lange tynde pilekviste, der har ligget i vand (26) – et sådant stråtag kan holde »i århundreder« (27). For at spare søm bliver også taglæggerne bundet med pilekviste til spærene (Fyn; 28). – Sammenflettede og -snoede kviste erstatter reb (18).

Bundter af pileris (faskiner) er blevet lagt i jorden som drøn og i dæmningssiderne (29).

Krogede pinde af polarpil (*Salix arctica*) og blågrå pil (*Salix glauca*) anvendes i Grønland (Smith-Sund) til lampepind = den pind, hvor med mosvægen i spækampen lægges til rette (30).

Som skaft på forke, spader, grebe, river, hestes

stavgøj m.m. er anvendt ældre grene af bl.a. mandel-, skør-, grøn-pil (31). Hvidpil-grene til redskaber bliver bøjet rette efter opvarmning i bageovnen; rødpil er bedst til plejlskaft (NFyn; 32) og leskafter (33). Lille gren kløvet i den ene ende og spids i den anden sidder som *speden* i mejetøjet (NFalster; 34). Når kløverhø til tørre på marken skal vendes, bruges en naturlig kløftet pilegren som fork (Ålborg amt 1810; 35). – En *vol* ∩: lang tynd pilegren, bruges til slag (36), når man driver kvæg, og er hyrdedrengenes *svippert*; han skærer datomærker i piskens pileskaft (NSjælland; 37). Forbrydere bliver kagstrøget, får »pisk til kagen«, med en lang smidig pilekæp (38).

Om sildegarns stenanker (*krabben*) er bundet pilegrene (Lolland; 39), sml. hassel bd. 1. – Store sten bliver slæbt fra marken på sluffe af suleformet pilestamme (Falster; 40). – En vidjegren er ofte stødestangen i håndkværnen (Fyn; 41).

Passende tykke og rette grene giver pæle, gærdestaver i flettede hegn (s. 54f) og humlestager (42), der kan holde 10–12 år (Fyn; 43). Grene tjener som sengebund (Falster; 44), ligger under høstænget og hegner gæssenes fedesti (Lolland; 45). Hørknipperne bliver braget på pilestænger (Falster; 14). Smør- og dejtruget kan være en hul eller udhulet pilestamme (Falster; 14), en sådan bruges også som bistok (Bornholm; 46), heri bærer sædemanden sit korn (NSjælland; 47).

Træsko bliver undertiden skåret af seljepil, men de er for lette (Fyn; 16); veddet er meget brugt til tøffelbunde (Falster; 17), og med pinde af »sejpil« slår man klamper fast under træsko (Tåsinge; 48). – Skomagere skærer læderet til på bræt af seljepil (31); et sådant kan anvendes til at hvæsse og polere brødknive (49). – Af veddet får man øser, sleve, skeer (Bornholm; 50) og tallerkener (Øjylland; 15); fejepladen er en kortskaffet skovl af piletræ (NFyn; 32). – Seljepilens ved giver smukke lette og varige møbler med behagelig lugt (1790; 51). – Hvidpil anvendes nu til blindtræ i møbler, pakasser, tændstikker, træsko, papirmasse, det anses for bedst til cricketboldtræ og vognes bremseklodser (52).

Vestjyske klitboere bruger store mængder krybende pil som brændsel, bl.a. til at tørre flynder med (53). – Hvidpil giver godt brændsel til kaminer (klar lue, ringe røgdudvikling) (54). Det bedste til bageovnen er pileknuder (Falster; 40). Nogle landhusholdninger fyrer endnu med kvasshuggede pilegrene. – I Grønland (Smith-Sund)